

MONEDE ANTICE ȘI BIZANTINE DESCOPERITE LA ENISALA, JUD. TULCEA

de ERNEST OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU
și GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEȘTEANU

Teritoriul satului Enisala este extrem de bogat în descoperiri arheologice, care au stat în mod constant în atenția cercetătorilor¹.

Cu toate că descoperirile numismatice nu sînt cu nimic mai sărace sau mai puțin variate decît cele arheologice, ele s-au bucurat de un interes ceva mai redus. Exceptînd descoperirile de monede medievale, pentru care Enisala constituie adesea un punct de referință în Dobrogea², celelalte epoci sînt mai puțin reprezentate în paginile publicațiilor de specialitate³.

Autorii acestei note fși propun să pună în valoare un lot de 23 monede antice și bizantine provenind din raza satului Enisala.

Deși relativ modest numeric, acest eșantion aduce date importante privind circulația monetară în zona studiată în perioada romană, romano-bizantină și feudal timpurie.

Perioada romană este reprezentată de o monedă de la Antoninus Pius (vezi Catalogul de la sfîrșitul lucrării), cea romano-bizantină prin 17 monede de la Licinius I, dinastia Constantiniană (Urbs Roma), Constantius al II-lea, Valens, Jastinus I, Justinianus I, Justinus al II-lea, Mauricius Tiberius și Phocas.

Perioada feudal timpurie este marcată de un follis anonim Thompson clasa C (anii 1034-1042)⁴.

Pentru o serie de monede cunoaștem exact punctul descoperirii.

Follis-ul lui Licinius I (nr.2 din Catalog) a fost descoperit în anul 1977 într-ua mormînt de înhumăție medieval din necropola situată la sud-vest de satul Enisala, pe drumul ce duce spre Babadag⁵.

Tot din zona sudică a satului provine și moneda nr.6 din Catalog, o piesă emisă de Valens. Moneda n fost descoperită în punctul "Rîpa Săpulenei".

Întregul lot de monede bizantine din sec. VI-VII provine din zona cetății romano-bizantine de la "Peștera", situată în partea de nord a satului, cunoscută în literatura de specialitate sub numele de Enisala 1⁶.

Nu vom stărui prea mult asupra celor șase monede romane imperiale din sec. II-IV, căci avem toate motivele să credem că acestea nu constituie un eșantion semnificativ asupra circulației monetare dintr-o așenare rurală dobrogeană.

Oricum, pînă în ziua în care vom dispune de un asemenea material, orice piesă cunoscută este binevenită.

Moneda de la Antoninus Pius se inserează între monedele republicane și imperiale timpurii cunoscute până acum la Enisala.

De la Antoninus Pius până la Licinius I nu se mai cunosc, deocamdată, descoperiri monetare pe raza satului Enisala.

Credem că situația nu se datorează decât unei întâmplări, căci pe teritoriul satului se cunosc urme arheologice din sec. II-III.

Monedele din sec. al IV-lea acoperă în timp primele opt decenii ale veacului, fiind emise în timpul domniilor lui Licinius I, Constantinus I, Constantius al II-lea și Valens.

Sirul monedelor de la Enisala se întrerupe din nou la sfârșitul sec. al IV-lea și tot secolul al V-lea, dar insuficiența cunoștințelor noastre asupra descoperirilor arheologice din această perioadă ne împiedică să stabilim dacă faptul este întâmplător sau se datorează întreruperii vieții în zonă, în condițiile turburi ale perioadei amintite.

Partea cea mai valoroasă a lotului de monede provenite de la Enisala o constituie piesele bizantine din sec. VI-VII. Toate monedele provin din fortificația romano-bizantină Enisala 1, asigurând astfel datarea funcționării acesteia pe tot parcursul sec. al VI-lea și începutul sec. al VII-lea.

Absența monedelor lui Anastasius I și Tiberius II Constantinus poate fi întâmplătoare, căci aceste emisiuni sînt ceva mai rare și în celelalte loturi de monede bizantine, chiar și în cele mai importante din punct de vedere numeric⁷.

De o valoare documentară deosebită sînt monedele emise de Phocas prezente în acest lot. Ele nu sînt însă ultimele monede bizantine timpurii provenite de la Enisala.

În colecția Muzeului județean de istorie din Galați se păstrează un follis emis de Heraclius la începutul domniei sale⁸.

Monedele lui Phocas și Heraclius permit prelungirea existenței fortificației Enisala 1 cel puțin până în deceniul al doilea al sec. al VII-lea.

Astfel de monede mai provin din fortificațiile nord-dobrogene de la: Murighiol⁹, Nufăru¹⁰, Aegyssus-Tulcea¹¹, Isaccea¹² și Argamum-Jurilovca¹³, dovedind menținerea limesului romano-bizantin din Scythia Minor și după revolta trupelor de la Dunăre condusă de Phocas.

În cadrul lotului de monede bizantine din sec. VI-VII de la Enisala, ca de altfel în întreaga Dobroge, sînt prezente mai ales emisiunile atelierului monetar de la Constantinopol, urmate de cele de la Thessalonica, Nikomedia, Cyzic și Antiochia.

În timp ce piesele provenite de la Constantinopol, Nikomedia, Cyzic și Antiochia apar pe parcursul întregii perioade a sec. VI-VII, monedele provenite de la Thessalonica joacă un rol important numai în a doua jumătate a sec. al VI-lea, cînd acest atelier pare să fi asigurat majoritatea monedelor de 1/2 follis care circulă în Scythia Minor.

Monedele lui Phocas și Heraclius încheie și o mare etapă în circulația monetară din Dobrogea.

Pe parcursul sec.VII-X, deși nu dispar total, numărul monedelor care circulă în Dobrogea suferă o rărire drastică.

De-abia după restabilirea frontierei bizantine la Dunăre, în a doua jumătate a sec.al X-lea și începutul sec.al XI-lea, se va relua pe scară largă și circulația monetară.

La Enisala această etapă este reprezentată de descoperirea unui follis anonim Thompson clasa C, emis între 1034-1042.

În colecția numismatică a Institutului de arheologie din București se mai află câteva monede bizantine anoaime din prima jumătate a sec. al XI-lea¹⁴.

Monedele bizantine din sec.al XI-lea constituie o descoperire importantă, deoarece până în prezent se credea că viețuirea medievală începea la Enisala numai în sec.al XIII-lea.

În lumina acestor noi date apare clar faptul că locuirea omenească se reia la Enisala cu cel puțin două secole mai devreme. De altfel, la începutul sec.al XI-lea se observă un reviriment în întreaga zonă învecinată Enisalei; monede bizantine din această perioadă sînt cunoscute la: Sarichioi¹⁵, Babadag¹⁶ și 6 Martie (com.Jurilovca)¹⁷.

Deși puțin numeroase, monedele descoperite la Enisala contribuie la o mai bună încadrare cronologică a viețuirii omenești în acest colț al Dobrogei în antichitate și la începutul evului mediu.

În același timp materialul oferă și unele date privind viața economică și circulația monstară care au pulsat în Dobrogea acelor vremuri.

Antoninus Pius (138-161)

1. AE. 9,31 g ↓ 25,5 mm. As.
RIC, III, 556. Roma, a.139

Licinius I

2. AE. 3,35 g ↓ 23 mm. Follis.
RIC, VI, 73. Heraclea. | Δ
SMHT

3. AE. 2,14 g ↓ 20 mm. | ?
Ibidem. SMHT

Urbs Roma

4. AE. 2,31 g ↓ 17 mm. Follis.
LRBC, II, 1218. Cyzic, a.330-335. |
SMKA

Constantius II (337-361)

5. AE. 2,22 g ↗ 18 mm. Aes 3.
LRBC, II, 1603. Sirmium, a 351-355. |
ASIRM

Valens (363-378)

6. AE. 1,97 g ↓ 17 mm. Aes 3.

Rîpa Săpulei.

Justinus I (518-527)7. *M[†]* ; CON ; Δ

AE. 16,72 g ↓ 32 x 31 mm.

MIB, I, 11. Constantinopolis, a.518-522.

Cetatea Enisala 1.

8. †K^{*}Γ

AE. 7,33 g ↓ 26 x 23 mm.

MIB, I, Constantinopolis, a.518-522.

Cetatea Enisala 1.

9. †K[†]€

AE. 8,55 g ↑ 27 mm.

Idem.

Justinus I și Justinianus I (527)10. †K[†]Γ

AE. 8,45 g ↑ 28 x 25,5 mm

MIB, I, 11. Antiochia, a.527

Cetatea Enisala 1.

Justinianus I (527-565)11. †M[†]† ; CON ; €

AE. 15,37 g ↑ 32 x 30 mm.

MIB, I, 87. Constantinopolis, a.527-532.

Cetatea Enisala 1.

12. K[†] ; NI ; XXX / il

AE. 7,67 g ↑ 25,5 x 24 mm.

MIB, I, 116 a. Nicomedia, a.558-559.

Cetatea Enisala 1.

Justinus II (505-578)

13.

AE. 12,13 g 30 x 27,5 mm.

MIB, II, 43 a. Constantinopolis, a.569-570/1.

Cetatea Enisala 1.

14. $\overset{\ddagger}{M}$; CON; Δ ; 4
AE. 12,13 g \uparrow 30 x 28 mm.
MIB, II, 43 b. Constantinopolis, a.569-570/1.
Cetatea Enisala 1.

15. $\overset{+}{M}$; CON; B; 41
AE. 12,23 g \swarrow 30,5 x 30 mm.
MIB, II, 43 a. Constantinopolis, a.569-570/1
Cetatea Enisala 1.

16. $\overset{\ddagger}{K}$; TES; * 4
AE. 4,54 g \downarrow 20 mm.
MIB, II, 68 b. Thessalonica, a.569-570/1.
dar var. cu * înaintea datei.
Cetatea Enisala 1.

17. $\overset{BK}{K}$; TES; X
AE. 5,38 g \downarrow 21 x 18,5 mm.
MIB, II, 70 a. Thessalonica, a.574-575.
Cetatea Enisala 1.

Mauricius Tiberius (582-602)

18. $\overset{+}{M}$; KVZ; Δ ; 4 II
AE. 11,06 g \downarrow 28 mm.
MIB, II, 84 D. Cyzic, a.588-589/90
Cetatea Enisala 1.

19. $\overset{*}{K}$; Δ ; X 4
AE. 3,90 g \swarrow 24,5 x 23,5 mm.
MIB, II, 71 D. Constantinopolis, a. 596-597/8
Cetatea Enisala 1.

20. $\overset{\ddagger}{K}$; B; 4
AE. 5,59 g \uparrow 23 mm.
MIB, II, 88 D. Cyzic, a.586-587/8
Cetatea Enisala 1.

Phocas (602-610)

21. XXXX; CONE
AE 10,24 g \rightarrow 35 x 30 mm.

MB, II, 62 C. Constantinopolis, a. 604-605.

Surfrapat pe Mauricius Tiberius. MB, II, 67 D. Av./Av.
Cetatea Enisala 1.

22. * XXXX; NIKOB; 4/II/I

AE. 13,71 g ↓ 33 x 29 mm.

MB, II, 69 C. Nikomedia, a.609-610.

Cetatea Enisala 1.

Follis anonim Thompson, clasa C (c.1034-1042).

23. AE. 8,81 g ↓ 28,5 x 26 mm. Tăiată.

NOTE

- 1 Asupra descoperirilor arheologice din raza satului Enisala cf. G. Simion, Peuce, 2, 1971, p.63-129, și idem, Peuce, 6, 1977, p.49-73. M. Babeș, SCIV, 22, 1971, 1, p.19-45; Al. S. Ștefan, BMI, 46, 1977, 2, p.15-25; I. Barnea, DID, III, p.379-384, 388, 390, 393-393, 397-401 și 404-405; S. Baraschi și Gh. I. Cantacuzino, Peuce, 8, 1980, p.459-471. De asemenea Gh. Mănușu-Adameșteanu, Peuce, 8, 1980, p.473-495.
- 2 Cf. C. C. Giurescu, Din trecut, București, 1942, p.14; Oct. Iliescu, SCN, 2, 1958, p.456; idem, RÉSEE, 7, 1969, 1, p.117, Gh. Papuc, Pontica, 3, 1970, p.394-396; I. T. Dragomir, Danubius, 6-7, 1972-1973, fig.20; E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p.511, nr. 176-177; G. Custurea, Pontica, 13, 1980, p.216 și idem, Crisia, 1978, p.531-536; Gh. Mănușu-Adameșteanu, Peuce, 8, 1980, p.476.
- 3 A. Aricescu, SCN, 6, 1975, p.17-24: tezaur de monede - vîrf de săgeată; E. Oberländer-Târnoveanu, Pontica, 11, 1979, p.74, nr. 5-6: drahme histriene de argint, inclusiv una făcînd parte din tezaurul de la Călugăra; Gh. Poenaru-Bordea, Pontica, 7, 1974, p. 325, nr.16: un denar de la Marcus Antonius; E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p.503, nr.30: as postum de la Augustus (emis sub Tiberius I), iar la p.505, nr.78-79: monede de la Constantius II și Valentinianus I, și p.507, nr.103: o pentanummia de la Justinus I.
- 4 M. Thompson, Athenian Agora, vol. II, The Coins, Princetown, 1954. Autoarea atribuie monedele lui Mihail al IV-lea (1034-1041), dar ele au fost emise și în anul următor, sub domnia Theodorei și lui Mihail V.
- 5 Asupra acestei necropole cf. Gh. Mănușu-Adameșteanu, op.cit.
- 6 Cf. Al. S. Ștefan, op.cit.

- 7 Cf. și Gh.Poenaru Bordea și V.H.Baumann, Peuce, 4, 1975, p.164-165.
- 8 Moneda ne-a fost accesibilă prin amabilitatea Anetei Anghel, directoarea Muzeului județean de istorie din Galați, căreia îi mulțumim și pe această cale.
- 9 Informație de la Cristina Opaț de la Muzeul Deltei Dunării - Tulcea.
- 10 B.Mitrea, Dacia, N.S., 10, 1966, p.412, nr.56.
- 11 E.Oberländer-Târnoveanu, SCN, 7, 1980, p.163, nr.1.
- 12 Monedă inedită provenită din colecția Al.Neniță - Tulcea, aflată în prezent în colecția Muzeului Deltei Dunării din Tulcea.
- 13 M.Coja, BMI, 41, 1972, 3, p.40.
- 14 Informație de la dr.Gh.Poenaru Bordea, căruia îi mulțumim și pe această cale.
- 15 Irina Oberländer-Târnoveanu și E.Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p.78.
- 16 Al.Popeea și V.H.Baumann, Peuce, 6, 1977, p.208, nr.12 și E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p.509, nr.143.
- 17 Monedă inedită aflată în colecția Institutului de arheologie din București, donată de E.Oberländer-Târnoveanu în 1975.

**MONNAIES ANTIQUES ET BYZANTINES DÉCOUVERTES
À ENISALA, DÉP.DE TULCEA**

Résumé

Les auteurs publient un lot de 23 monnaies antiques et byzantines découvertes sur le territoire du village Enisala, très important du point de vue archéologique.

Le lot a la structure suivante:

1. Antonin le Pieux - 1 AE (as)
2. Licinius I - 2 AE (folles)
3. Urbs Roma - 1 AE
4. Constance II - 1 AE (Aes 3)
5. Valens - 1 AE (Aes 3)
6. Justin I - 3 AE (1 follis + 2 à 1/2 follis)
7. Justin I et Justinien I (1 1/2 follis)
8. Justinien I - 2 AE (1 follis + 1 à 1/2 follis)
9. Justin II - 5 AE (3 folles + 2 à 1/2 follis)
10. Maurice Tibère - 3 AE (1 follis + 2 à 1/2 follis)
11. Phocas - 2 AE (2 folles)
12. Follis anonyme - Thompson classe C (1 ex.).

Les monnaies apportent des données intéressantes sur la chronologie des sites archéologiques de la zone d'Enisala pendant les époques: romaine, du Bas-Empire et Haut Moyen-Âge, époques qui ont été jusqu'à présent moins représentées du point de vue numismatique.

Les monnaies byzantines des VIe-VIIe s. provenues de la forteresse Enisala I, sont particulièrement importantes.

Même si la fortification n'a pas été encore fouillée systématiquement du point de vue archéologique, les monnaies y recueillies prouvent qu'elle a été utilisée tout le long du VIe s. et qu'elle était encore en fonction au début du VIIe s., pendant le règne d'Héraclius.